

VADÁSZ GÉZA: JANUS PANNONIUS EPIGRAMMÁI

Műelemzések és magyarázatok. Budapest, Argumentum Kiadó, 1993. 257 l. (+ 9 képmelléklet)

Vadász Géza tekintélyes terjedelmű filológiai-irodalmi műve a Janus-filológia egyik jelentős eredményeként, teljesítményeként értékelendő. A Janus-epigrammákkal kapcsolatos ismereteinket ezernyi új adalékkal gazdagította, a janusi verseléstechnika eddig kevésbé ismert szerkezeti sajátosságaira, bravúros metrumkezelésére mutatott rá, a költői eszköztár stilisztikai sokszínűségét is meggyőzően láttatta. A hatalmas tárgyi anyagot feldolgozó munkából rögtön kitűnik, hogy szerzője nemcsak a klasszikus irodalmat ismeri kiválóan, hanem Janus költészetének is avatott szakértőjévé válva immár helyet kér e könyvével abban a kutatástörténeti folyamatban (névsorban), amelynek korábbi jeles képviselői, fákllyavivői Vincenzo Reforgiato, Zalai János, Huszti József, Bakos József, Juhász László, Kardos Tibor, Horváth János, Veljko Gortan, Urbán László, Ritoók Zsigmond, V. Kovács Sándor, Kovács Sándor Iván, Boronkai Iván, Marianna D. Birnbaum, Jankovits László voltak *et longus post eos ordo / sequetur / idem petentium decus, quos inter nec me venientia saecula tacebunt* – mondhatnánk a liviusi-janusi sorok segítségét kérve.

A janusi epigramma-corporus hitelesnek elfogadott mintegy 453 epigrammája közül csaknem a felével kapcsolatban találunk Vadász Géza elemzéseiben értékes adatokat, hasznos stilisztikai megjegyzéseket, hermeneutikai problémákat helyretevő magyarázatokat. Nem szorosabb értelemben

vett verselemzéseket olvashatunk, sokkal inkább a költői nyelv titkait fűrésző filológiai búvárkodásokat, amelyek során igen gyakran talál rá a klasszikus nyelvet idéző janusi megfogalmazások eredeti forrására a tudós fehérvári tanár. Sajnos a versek idézésénél az igen gyakran rossz szövegváltozatokat hozó, félrefordításokat és a (mások által) pongyolán és pontatlanul lefordított címekeket tartalmazó 1987. évi Janus-kiadást használta a szerző, s ráadásul a névmutatóban sem a könyvben szereplő feltalálási hely oldalszámát adta meg, hanem az említett kiadás veraszámait. (A továbbiakban a Janus-epigrammák Teleki-kiadásból ismert – a szakirodalomban megszokott – idézési formáját követem, s a verscímeket is latinul idézem.)

Ugyanilyen problémát okoznak a kortárs költőktől kéziratból idézett versek, hiszen a modern kiadások Strozzi és Pontano esetében hozzáférhetőbbek, ismertebbek (Bibl. Vat. Barb. CCC. II. 5. 125^v = Stroz. erot. 2,12,3 (9.), Bibl. Vat. MSS. Chigiani I. v. 190. = Pont. hend. 1,9,1 (50.), Bibl. Vat. MSS. Chigiani I. V. 190. 15^v = Pont. am. 1,24,3–4 (59.), Bibl. Vat. MSS. Chigiani I. V. 190. Fol. 31^v–33^v = Pont. hend. 2,22 (174.))

A Janus számára követendő mintául szolgáló antik auktorok számát új szerzőkkel bővítette Vadász Géza, amikor Ausonius és Sidonius Apollinaris verseinek lehetséges párhuzamaival illusztrált néhány janusi kifejezést, motívumot (29, 34–35, 132, 151, 229.). A két későantik költő kapcsán megemlített

három, illetve két nyelvi egyezést ki-egészíthetjük továbbiakkal is (I. 361,2: *Quod non sunt Latii edita consulibus* – Auson. ecl. 10,6; II. 5,25–26: *Ac tu, bibliotheca, iam valet, / Tot claris veterum referta libris* – Auson. epigr. 7,1; Pan. in Guar. 722: *Gemmea populei lacrimarum succina trunci*. – Auson. Cup. cruc. 75; II. 19,1: *Ante revertetur tepidos Hyperion ad ortus* – Sid. Apoll. carm. 2,406; I. 361, 3: *Quidvis cana facit multo pretiosius aetas*, – Sid. Apoll. carm. 2,289; Pan. in Guar. 673; *primitias triplici iubet haerens Gratia nexu* – Sid. Apoll. carm. 11,113).

Újdonságnak számít Vadász Géza, illetve segítőtársa, Wittmann Géza (166.) részéről a janusi verselés, vers-technika számítógépes feldolgozása, variációs lehetőségeinek vizsgálata is. Azaz: egy művészi szerkesztett sor (hexameter, pentameter, hendecasyllabus) hányféleképpen komponálható meg az eredeti szavak, a tartalom megtartásával. A szerző által elvégzett kombinációk (76–77, 98–99, 114–115, 164–166.) mindannyiszor – tegyük hozzá: joggal – Janus formai megoldását találták szebbnek, elegánsabbnak.

Ugyancsak Vadász Géza vizsgálta először a Janus-epigrammák akusztikai-zenei mesterfogásait, a hangfestő nyelvi megoldások esztétikai szépségét, mondanivalót erősítő funkcióját. Példái közül különösen találó az *In eundem* (I. 40) című epigramma expozícióját színesítő hangtorlódások szerepének kiemelése (36.) I 40,1: *Grylle, caca in nostrum, non deprecor, improbe, librum*. Az *Ad Paulum* (I. 87) című kétsoros kezdősorával kapcsolatos észrevétel ugyancsak meggyőző (53.). Janus egy nehézkes *versus spondaicussal* ugyanazt a hatást éri el (I 87,1: *Littera prima tui si nominis asspiretur*), mint Catullus a 64. carmen alábbi sorával: „*Illa rudem cursu prima imbuat Amphitriten*. (Cat, 64,11). Már Cicero is észrevette a kissé modorosnak ható stí-

luseszköz hatáskeltő erejét, amikor az alábbi sort faragta a neoterikusok modorában: „*flavit ab Epiro lenissimus Onchesmites*.” (ad Att. 7,2,1). Vadász Géza ugyanitt a Quintilianus által *nobile epigramma* titulussal minősített (inst. 1,5,20) 84. catullusi carmen affektáló, mindent aspirálva ejtő Arriusát remek asszociációval társítja Janus Paulusával, akinek neve már átesett egy korábbi módosításon (Act. ap. 13,9: *Saulus autem, qui et Paulus...*). Az *Ad Gryllum* (I. 126) című epigrammában az *r* és az *s* hangok sűrű szerepeltetésével érzékelteti Janus az agyoncsepült Gryllus azon vádját, hogy pannon medve (*Pannonis ursa*) nevelte tejével, s ezért olyan vad és nyers modorú (I. 126,1–2: *Mordes et patria pastum me dicis ab ursa, / Tam durus videor, tam tibi, Grylle, ferox*). A vád látszólagos beismerése (*Pannonis ursa dedit lac nobis, Grylle, fatemur*,) persze csak arra szolgál, hogy a csattanóban római (= romulusi) nőstényfarkastól tápláltak titulálja a gögös taljánt (at non ursa tibi, *sed lupa, Grylle, dedit*), ami korántsem hízélgó Gryllusra nézve, hiszen Liviustól kezdve (Liv. 1,4) Macrobiusig (Sat. 1,10,16) sokan megjegyzik, hogy az a bizonyos „farkasdajka” (Acca Larentia) valójában egy rossz hírű nőszemély (*lupa*) volt. Az említett stilisztikai-hermeneutikai érdekességeket frappánsan egészíti ki Vadász Géza (34–35.) Ausonius 45. epigrammájának (*In degenerem divitem moecheo genitum*) csattanójával (Auson. epigr. 45,11–12: *credo, quod illi nec pater certus fuit / et mater est vere lupa*), amelyben a Marsot, Romulust és Remust őseinek hazudó fattyúnak joggal veti oda a költő, hazug hencgeése annyiban hihető, hogy apjának kiléte ismeretlen maradt előtte, az anyja pedig valóban *lupa*, azaz valamiféle *meretrix* volt. A vers hangeffektusai kapcsán a szerző hatásos példaként idézhette volna Janus egy kétsoros töredékét (*Fragmentum* – I. 365: *Turris avicularum*

qua cincta palustribus undis / instrepit argutis persona passeribus...), amely szinte tobzódik a hangutánzó szavakban és a „rajcsúrozó csuri-brancsot” (Pákolitz István) megidéző *s r i* hangokban. Az *In Pindolam* (I. 369) című epigrammában Pindola nyájas-nyálas hízelgését ugyancsak a sor zeneiségével érzékelteti Janus (I. 369,1–2: ... mihi saepe solebas / Pindola, blandiri,...), majd a csalárd ajándékokat visszaadva dühös-haragos sziszegését jelzik az *s* és a *d* hangok (I. 369,11: Reddo datos, calamos malesuados reddo papyros. (90.) Legszellemesebb a *De Lucia* (I. 141) című epigrammában alkalmazott hanghatás, ahol a *male moratus cunnus*ával Janust lekócasztó Lucia szellentését valóságos ézengésnek halljuk (I, 141,3–4: terribilem foedo misit de podice bumbum, qualiter aestiva fulmina nube crepant. (141.)), bár a szerző itt elfelejtette hatásos példaként megidézni az általa másutt említett (47–48.), vérbő humorral megírt Beccadelli-verset (*Ad Crispum, quod suas laudes intermiserit rustico cantante*), amelyben a dolgát végző paraszt hasonló hangzavarral, égháborúval rombolja szét a panegyricust ihlető idillt (Becc. Herm. 1,40,19–20: tunc ex vocali ventosa tonitrua culo / dissiliunt, strepitu tunditur omnis ager.). A nyelvi hatást valószínűsíti, hogy az egyik szövegváltozatban a sor így olvasható: interea foedo ventosa tonitrua culo. Érdekeséggéppen megemlíthetjük, hogy Poggio a 103. facetiában (*De quodam sene barbato*) a ritka *peditum* (= ventris crepitus) helyett ugyancsak a hangutánzó *bombus* szót használta.

Janus mesterien alkalmazta a szavak művészi elrendezését, a különböző sormetszetek gyönyörködtető változatosságát. Vadász Géza ezzel kapcsolatos fejtegetései szintén új oldaláról mutatják be a *poeta doctus* címet méltán kiérdemlő Janus epigrammáit (88, 92, 126–127, 135, 148, 159, 161, 163–164, 182, 186, 192–193, 209, 216, 223.).

Nehéz tömören összegezni azt a hatalmas munkát, amelyet az antik párhuzamok felkutatása terén végzett a szerző. A számtalan becses adalék közül most csak néhányat idézek ízeletül. Az *In Ugonem* című, kétsoros (I. 326: *Barbara me mater quod protulit, obiicis Ugo. / De Phrygia nati sunt genetrice dei.*) kapcsán telitalálatot jelentő megfejtést ad Seneca egyik dialógusának Antiszthenészről szóló részlete (const. sap. 18,5: *Antistheni mater barbara et Thraessa obiciebatur; respondit et deorum matrem Idaeam esse.*) összevetésével (33.). Janus ismerhette Diogenész Laertiosz azonos tartalmú anekdotáját is (Diog. Laert. 6,1), s a megfogalmazásban Cybele (= *Idaea mater*) nevét a statusi *Idaea genitrix* (Theb. 10,170) alapján alkothatta meg. Az *Ad Prosperum* (I. 148) című epigrammával kapcsolatban az is mert horatiusi-juvenalisi párhuzamokat (Hor. epist. 2,1,244; Iuv. 10,48–50) szervesen egészíti ki Vadász Géza egy cicerói hely elemzésével (nat. deor. 2,42: „Etenim licet videre acutiora ingenia et ad intellegendum aptiora eorum, qui terras incolant eas, in quibus aer sit purus ac tenuis, quam illorum, qui utantur crasso atque concreto.” (42–43.)). Janus Cicero állítását tagadva Vergilius Mantus-adta géniuszát hozza fel hatásos ellenpéldaként e hippokratészi milióelméletet másoló mézettel szemben (I. 148,6: *crassa dedit tenuem Mantua Vergilium*). A *crassus* és a *tenuis* jelzők mindenképpen indokolják a cicerói locus feltüntetését, bár Vergilius jelzőjét magyarázhatjuk Claudianus alábbi sorával is (carm. min. 40,23: *dignatus tenui Caesar scripsisse Maroni*). Ugyancsak mintaszerű magyarázatot ad Vadász Géza (16.) a *De Marcelli trocheo* (Epigr. Ábel p. 125/2.) című epigramma zárósrának *Iliadae patri* kifejezését boncolgatva. (Epigr. Ábel p. 125/2. 9–10: *Talia Virromari tergo detracta ferocis / obtulit Iliadae Claudius arma patri. – Ov. fast. 4,23–24: Hoc pater Iliades cum*

longum scriberet annum, / vidit et auctores rettulit ipse soos:). A Romulus nevét helyettesítő *pater Iliades* kifejezés: Romulus Mars és Rea Silvia = *Iliá* (vö. Verg. Aen. 1,274) fia volt. Ezúttal Janusnál (értelemszerűen) Quirinus neve helyett szerepel. A Romulus-Quirinus istenazonosság közismert a latin irodalomban (vö. Serv. Aen. 6,859: *qualia et Quirinus ceperat, id est Romulus, de Acrone...*), s Janus ezt a névcsere-t mást is hasznosította (Pan. in Guar. 907–908: ... *Alta Quirinus / fundavit Romae, reparavit regna Camillus*). Az, hogy Claudius Marcellus az insuberek vezérért, Viridomarust Kr. e. 222-ben Clastidiumnál párviadalban megölte, s ily módon *spolia opimát* szerzett, Vergiliusnál is olvasható (Aen. 6,855–859: *insignis spoliis Marcellus opimis... tertiaeque arma patri suspendet capta Quirino*). Az elmondottakat Vadász Géza megerősíthette volna Servius idevonatkozó kommentárjával, amelynek ismeretéről Janus igehasználata (*detracta*) árulkodik (Serv. Aen. 6,855: *SPOLIIS MARCELLUS OPIMIS hic Gallos et Popenos equestri certamine superavit. Viridomarum etiam, Gallorum ducem, manu propria interemit et opima retulit spolia, quae dux detraxerat duci, sicut Cossus Larti Tolumnio*). Az *Epitaphium in Bartholomaeum Montagnam physicum* (II. 3) című epigramma egyik motívumának (II. 3,5–6: *Quippe incredibiles poteras depellere morbos, / et vitae exanimis reddere paene viros*.) háttérben egy Hippokratésről szóló görög epigrammát (Anth. Pal. 9,53) fedezett fel a szemfüles szerző (166–167.), de hasznos instrukcióját gyarapíthatjuk egy másik asszociációval, hiszen Hippokratész mellett megjelenik a vers nyelvi szövetében az orvostudomány istene, Aesculapius (= Aszklepiosz) is egy ovidiusi reminiszcencia felhasználása révén. Phoebus és Coronis fiáról, a Chiron gondjaira bízott Aesculapiusról ezt jósolta Ocyroe (Chiron leánya)

...„toto” que „salutifer orbi / cresce puer” dixit, „tibi mortalia saepe / corpora debebunt; *animas tibi reddere ademptas / fas erit, ...*(met. 2,642–645.). Janus versének zárósorai Basinio egyik epitaphiumának ismeretére valának (Bas. carm. var. 10,1–2: *Iuste, poeta iaces, sed non tua fama iacebit: / sis licet extinctus, nomine vivus eris*. – II. 3,7–8: *At licet extinctus sis corpore, nomine vivis. / nam longe Ausonio clarus in orbe viges*). A *De cervo regium trahante vehiculum* (I. 16) című epigramma elemzése során (199–200.) az értelmezést könnyítő vergiliusi, horatiusi és ovidiusi motívumok felmutatásával *paene omne tulit punctum scriptor*, ámbár hozzátehetjük, a janusi vers *mansuetus cervusa* sokat köszönhet Martialis I. 104. epigrammájának.

Az amphiteátrumi látványosságok egyik attrakciójaként Martialis egyereg megszelídített vadat sorol fel (közöttük a szarvast is: 1,104,4: *mordent aurea quod lupata cervi*), amelyek mintegy az uralkodó (Domitianus) isteni numenjét hivatottak bizonyítani, miképpen ez a fürge nyulakat megkímélő oroszánok kegyességéről olvasható (1,104,21–22: *Haec clementia non paratur arte, / sed norunt cui serviant leones*). Ugyanígy a könnyű királyi kocsi engedelmes-tanulékony nyakkal (vö. Hor. carm. 3,3,14–15: *vexere tigres indocili iugum: collo trahentes...*) húzó szarvas is azt példázza, hogy senki sem lehet olyan nyakas, vad, hogy ne fogadná el Mátyás uralmát, ha már maguk a vadak is önként-szívesen fogadják el jármát, zaboláját. Az *Invoitat regem Matthiam ad hospitium suum* (I. 21) című epigrammában kimutatott vergiliusi, tibullusi (?) és senecai kifejezések (203–204.) mellett ezúttal is megszodálhatjuk Janus páratlan művészi, nyelvi lelményét, amikor egy ovidiusi eredetű megoldással kombinálja az ismeretlen szerzőtől származó *Panegyricus Messalae* Héraklészre vonatkozó sorát (Pan.

Mess. 12–13: *quin etiam Alcides, deus adscensus Olympum, / laeta Molorchais posuit vestigia tectis.* – I.21,5–6: *Fertur et immensi pacator maximus orbis, / parva Molorchae tecta subisse casae.* – Ov. fast. 4,55–516: *Restitit et senior, quamvis onus urget, et orat, / tecta suae subeat quantulacumque casae.* – 4,525–526: „*Sic tibi, quam raptam quereris, sit filia sospes, / surge, nec exiguae despice tecta casae.*”). Az Ovidiustól kölcsönzött kifejezések segítségével Janus emlékezetünkbe idézi a lányát (Persephonét) kereső Démétér (=Ceres) vendégeskedését Keleosznál. Ugyanez a nyelvi-költői bravúr ismétlődik meg a *Palaestra Galeotti* (I. 14) című epigramma expozícióban szereplő hasonlata (I. 14,1–4: *Qualis in Aetola maerens Achelous arena / Herculea legit cornua fracta manu, / talis luctator Galeotto fusus Halesus / turpia pulvere signa reliquit humo.*) nyelvi építőköveinek összerakásakor, hiszen a jelenetben egyszerre három birkózóviadal (*palaestra*) képe tűnik a szemünkbe: Héraklész és Achelous párviadala (Ov. epist. 9,139: *Cornua flens legit ripis Achelous in udis* – am. 3,6,35–36: *Cornua si tua nunc ubi sint, Acheloe, requiram, / Herculis irata fracta querere manu*); Héraklész (*Aonio hospite*) és Erüx (*luctator fusus*) Szicília-ban lezajlott ötödik (Erüx számára halálos) tusája (Ov. Ibis 393: *Ut iacet Aonio luctator ab hospite fusus*) és végül Túdeusz és a Kleónaiból származó Agylleus birkózóversenye, amely az utóbbi csúfos vereségével végződött (Stat. Theb. 6,903–904: *sternitur, ac longo maestus post tempore surgit, turpia signata linquens vestigia terra.*). Az *Ad Iohannem Archiepiscopum Strigoniensem* (I. 19) című epigramma második sorához (o nunquam curis non agitate pater) fűzött magyarázat (232.) nemcsak Cicero *Somnium Scipionis*ának, filozófiai mélységeibe ad betekintést (Somn. Scip. 9,2: *sunt autem optima curae de salute patriae, quibus agitatus et exer-*

citatus animus velocius in hanc sedem et domum suam pervolabit); hanem Macrobius kommentárjait (comm. 2,17,2,10) is értelmezve láttatja, hogy Vitéz János politikai erényei (*virtutes politicae*) az államrend biztos támaszai (*statum publicum virtutibus fulcit*), hogy fáradhatatlanul a legnemesebb céltét (*de salute patriae*) áldozza életét.

A nagyszerű elemzések közepette olykor eltűnik a lényeg, így például a *De eodem* (II. 12) című epigramma értelmezéséből nem derült ki, hogy a Guarínóval összevetett személy (II. 12, 3: *Dulcia Maenaliae cedant inventa parentis.*) Carmenta, az arkadiai jósnő, akinek a latin betűket köszönhetjük. Ugyanitt (8.) a szerző az *inventum* szót eredetiségként kommentálja, holott ez a Carmenta-féle latin betűket jelenti. A *Threnos in eundem* (Leonellum) című epigrammában (Epigr. Ábel p. 98 (3) a szerző mindössze Apolló aranylantjához (*aurata testidine*) fűz magyarázatokat (15.); a jelzős szerkezet Martianus Capellánál is megtalálható: (9,906), pedig Leonelló jellemzésében, méltatásában Horatius Quintilius Varust elsírató ódájának részleteit (1,24,5–8) is érdemes lett volna *vallatóra fognia*, csakúgy, mint a Lucanus *iustitiae cultor* titlust (2,389), amely a nemes római jellem, M. Porcius Cato Uticensis attribútumaként ismert, vagy a *placidissimus heros* petrarcai (Afr. 1,437), illetve az *Italiae lumen* Leonardo Aretinóra vonatkoztatott, Marrasiótól származó (Ang. 1a,19) kifejezésein elidőzni. Az *Epitaphium in Andream Marionum sophistam* (II.22) című epigramma harmadik sorát (*Andreas parva, iacet hac Marionus, in urna*) Vadász Géza egy Geminosz-epigrammából eredezteteti (169.), noha a kifejezés (*parva urna*) sokkal inkább ovidiusi (am. 3,9,40; trist. 3,3,65; met. 12,616) hatást mutat. Az *Ad Gallum* című epigramma csattanójának (I. 70,3–4: *...qui mutua sumpsit / is debet, non qui solvere, Galle, potest.*) magyarázatából

(41.) sajnálatos módon kimaradt az a megállapítás, hogy Janus itt mesterének, Martialisnak egyik abszurd humorú kétsorosát (2,3) Sexte, nihil debes, nil debes, Sexte, fatemur. / *Debet enim, si quis solvere, Sexte, potest.*) forgatja ki. Az *Ad Carbonem poetam* című epigramma kapcsán (I. 90) megemlíti a szerző Ludovico Carbone Guarino temetésén elmondott beszédének Janusra vonatkozó kitételét („...et Iohannes ille Pannonius inter celebres poetas recensendus...”) (59.), de elfelejti hozzátenni, hogy ugyanez a Ludovico Carbone a *De rebus gestis Matthiae regis* című dialógusában – három évvel Janus halála után (1475) – olcsó hízelgéssel *belemar* egykori csípős humorú iskolatársába („Dolendum est profecto tam nobile huius iuvenis ingenium ad tantam dementiae, insolentiae, ingratitudeisque temeritatem devenisse;”). A *Palaestra Galeotti* című epigrammában Galeottót Vadász Géza csak a szellem embereként jellemzi („A vers tehát a szellemi ember diadalával végződik a nyers erő felett.” 226.), pedig maga Galeotto is büszke volt testi erejére (a Giorgio Merula ellen írt invectivájában eldicsekedett az Alesus fölött aratott győzelméről), s Janus az *Ad Galeottum Narniensem* című elégiájában ugyancsak elismeréssel szól barátja palaestra-tudományáról (El. II. 4,39: Praecipue fortem scis exercere palaestram.). A Firenze által Hunyadi Mátyásnak küldött oroszlánokról írt epigramma-ciklus egyik verse (*De eodem ad Mathiam* – I. 296) kapcsán a szerző csak a „tengerek árján vágató-kocsizó Neptunus” alakját illusztrálja (227.) egy Homérosz-részlettel (II. 13,23–31), míg a vers központi motívumáról (I. 296,3–6: *Seu te per terras vectari forte iuvabit: / non cadet illorum sub pede laesa seges; / sive voles pelago Neptuni currere ritu: / planta levis summa non madefiet aqua.*), nem derült ki, hogy az eredetileg szintén Homérosztól való (II. 20,226–229), s

Vergilius (Aen. 7,807–811) – az egyezést Macrobius is konstataálta (Sat. 5,8,4) Ovidius (met. 10,653–655) és Claudianus (7,197–200) szintén versebe öntötte. Az *Optat coitum puellae* című bájos epigramma (I. 349) értékes észrevételei (44.) közül kimaradt a csattanót motiváló, Horváth János által korábban már észrevett martialisi párhuzam (Mart. 2,9); ugyanakkor a 14. sor Vadász Géza állításával szemben nem a szerelemre, hanem a vágyott szeretkezésre vonatkozik (*quo iucundius esse nil putatur*), s a gondolat háttérében nem annyira Horatius (epist. 1,6,65–66: ... sine amore iocisque / *nil est iucundum*,...) sorai állnak, mint inkább Aeneas Silvius *In Calciopem* című versének Janust több ponton is versenyre invitáló részletei (Cynth. 16,3–8: *Da sibi quod postquam dederis mira arte iuvabit, et dices: tacui cur male sana diu? / Experiere pio quanta est in amore voluptas; / gaudia mille dabis, gaudia mille feres.*) *Dulce rogatur opus, rerum nec dulcior ulla est, / quam semel ut dederis saepe dedisse voles.* – I. 349,3: *ambos quod pariter datum iuvabit* (19: *quod tu si dederis, lucrum assequeris.*). Az *In Brigidam podagrosam* című epigramma (I. 284) hasznos tudnivalói közepette (215–216.) elsikkadt az a kézenfekvő összefüggés, hogy a *kurizóum*, az *érdekes sztori* valójában a *Culex* című, Vergiliusnak tulajdonított parodizáló epylliont mintázza (vö. I. 284,1,3,6,8–10 – *Culex* 109, 157, 162, 187, 193, 210, 225).

Ugyancsak megróható a szerző a könyvében több helyütt is előforduló téves fordításokért, bántó leiterjakabokért. Az *Ad Linum* című kétsoros csattanójának *cuncta aetas* kifejezése nem minden korszakként fordítandó (62.), hanem az összes addig eltelt időszakként, a Janus koráig megélt emberi történelem idejeként. Az *In Severum* című epigramma (I. 239) zárósorának *summo margine* jelzős szerkezete nem a *címlap főhelyét* (154.) jelenti, hanem csak egy-

szerűen a címlapot. Ugyanígy a *De corona regni ad Fridericum Caesarem* című epigrammában (I. 17) az Imre hercegre vonatkozó sor (*primae fraudatus flore iuventae*) kissé pongyolán fordítottat „első ifjúságának virágában életétől megfosztott” (202.) formában a kora (zsenge) ifjúságának virágától megfosztott helyett. Az *Ad Leonellum* című epigramma (I. 185) negyedik sorának (*nec domus augustis splendida traxit avis domus splendida* kifejezése nem uralkodóház (9.) értelemben interpretálandó, hanem a dicső ősök képmásaival, szobraival (?) ékes hercegi palotaként (vö. Verg. Aen. 7,177–181: ...veterum effigies ex ordine avorum... vestibulo astabant). A *De amatore librorum veterum* című epigramma (I. 364) kezdősora (*Sunt quaedam, prope mille, puto, iam scripta per annos,*) nem arról beszél, hogy „Bizonyos művek, amelyeket közel ezer esztendőn át írtak... (21.), hanem arról, hogy vannak bizonyos írások, művek, amelyek már közel ezer éve íródtak. Az *In Cyprianum* című epigramma (I. 337) első sorának (*Quod totiens ficta tua velas ora figura*) *ficta figura* alliterációja az Aiszkhülosznak tulajdonított *persona* (Hor. ars 278–279 ...personae... repertor... Aeschylus) körülírásaként értelmezendő (a *De Thespi et Aeschyllo* című epigrammában Janus *fictae genae* formában adja vissza – I. 334,4), nem pedig *tettetett, színeskedő arckifejezés*ként (84.). Az *Epitaphium Guarini* című epigramma gnómius *absolvere nemo fata potest* mondatát nem lehet *felmenteni a sorsot* tartalommal tolmácsolja a szerző (154.), valójában Janus azt állítja: a végzetet senki nem kerülheti el (vö. Aen. Silv. epigr. 86,11: ...nulli fas vincere fatum; Cic. Phil. 8,29: nemo mortem effugere potest; Mart. 4,54,5–6/... nulli tres exorare puellas / contigit). A legsúlyosabb félrefordítást a Tibullus halálára írt Domitius Marsus-epigramma expozíciójának tolmácsolásában olvashatjuk: Te quoque Vergilio comitem non aequa, Tibulle, /

Mors iuvenem campos misit ad Elysi-
os,... – „Ne tarts magad, Tibullusom,
Vergilius egyetlen társának a halálban,
hiszen ifjan küldött téged az élysioni
mezőkre,... (172.) A nem sokkal Vergi-
lius halála után (Kr. e. 19) meghalt
költőtől valójában így búcsúzott Mar-
sus: „Téged is Vergilius társaként, Ti-
bullusom, az igazságtalanul ítélő halál
(*non aequa mors*) ifjúként (ifjúkorodban)
ragadott el az elíziumi mezőkre.”

A szerző csekély hibái, vétkei (*vitia mediocria*) közé sorolandók azok a tévedések, amelyeket az antik művelődéstörténet útvesztőiben követett el. Az *In Gryllum* című kétsoros (I. 190) elemzése során használt *maró itáliai ecet* kifejezés latin megfelelője nem az *acetum Italicum* (64.), hanem a horatiusi *Italum acetum* (sat. 1,7,32). Az *In Cyprianum* című janusi kétsoros rút arcú Cyprianusát Janus nem *Sarmentus bohóc szerepére kárhóztatja* (84.), hiszen Horatiusnál a *nil illi larva aut tragicis opus esse cothurnis* (sat. 1,5,64) vád a fugitivus Sarmentus szájából hangzik el a lóképtű Messius Cicirrus ellen. Az *Ad Lunam* című kétsoros kapcsán megemlített „VI. századi jogtudóst, Iustinianust” (67.) ildomosabb lett volna a „Corpus Iuris Civilis”-t 528-tól összeállíttató kelet-római császárként (I. Iustinianus – 527–565) aposztrofálni. A XV. századi Nápoly *redivivus Catullusa*, Giovanni Pontano nem *tizenkét szótagból álló sorokat* írt (174.), hanem hendecasyllabusokat, azaz tizenegy szótagúakat. Az *Ad Martem imprecatio pro pace* című epigramma (I. 7) kapcsán megidézett imája a *fratres arvales* papi testületnek nem „*En nos, Mamers, juvato; En nos, Lares, juvate!*” (239.) formában ismert, hanem így hangozhattak a háromszor megismételt sorok: *Enos Lases iuvate... Enos Marmor iuvato*. Hasonlí típusú lapszusoknak minősülnek a pontatlanul megjelölt locusok. Így a Genézis, III. 9 (44.) helyett Gen. 9,1 (vagy 1,28); az Ezdrás IV. 2. 34 (10.) helyett IV. Eszr 2,35; az

Auson. 12. Edyll. 9 (151.) helyett Auson. techn. 124 (= techn. 13,9); a Mart. III. 2. 4–5 (235.) helyett Mart. 12,61,8–10; Herc. Oet. sub fin. helyett Herc. Oet. 1989–1990 írandó. Podjebbrád Katalinról azt állítja a szerző, hogy Mátyással 1463 elején házasodott össze (199.), valójában 1461. máj. 1-jén volt az esküvő. Ugyanitt a *De Catherina regina Hungariae* című versből (I. 6) idézve („Nostrī primus amor...”) ez olvasható az ifjú aráról: „Janus szívéhez igen közel állt. – Szeretünk első tárgya – írja róla a költő.” (199.), holott e versben Janus nem a saját nevében beszél, hanem azt közli velünk (Juhász László értelmezése szerint), hogy Katalin Mátyás királyunk első szerelme (nostrī primus amor / sc. regis / – vö. Ov. met. 1,452: Primus amor Phoebi Daphne Peneia:...), a cseh király hírese sarja (stirps regis clara Boemi.). Janus előzékenyen elhallgatja uralkodója korábbi szerelmeit, Cillei Erzsébetet és Garai Annát. Plutarkhosz Janus által lefordított *De dictis regum et imperatorum* című művét Vadász Géza az *imperatorok* nélkül idézi (*De dictis regum*). A királyok mondásairól (36.). Nem említette a szerző az *Ad Guarinum Veronensem* című epigrammát elemezve, hogy az ebédre invitálásban Janus csak költői közvetítőszerepet töltött be, s a symposiont Lodovico Podocataro rendezte. A *Cuidam ardua suadenti* című epigramma (II. 20) ismeretlen címzettjét Vadász Géza minden kételevagy magyarázat nélkül azonosította Christophorus Crispusszal, a II. 21. epigrammában megszólított ismeretlen költővel. Beatus Rhenanus 1518-i bázeli Janus-kiadásának datálását elfogadva a szerző megállapítja, „hogy költőnk még 1469-ben sem mindig tudta teljesen eltüntetni soraiból az összeforradási hegeket.” (230.) Ha verset belső érvek alapján próbáljuk datálni, mindenképpen a legkorábbi évekre, 1450–1451-re kell helyeznünk; egyrészt a kortárs költőktől átvett reminiszcenciák miatt

(II. 20,1: *Clarium redolentia vatem* – Epist. Guar. vol. I. no. 386. p. 554,2; Gal. Mart. carm. 1,84; 2,276; II. 20,6: *tot magnanimum splendida gesta ducum* – Basin. Isott. 3,2,4: Strozz. poems 18,38; Gal. Mart. carm. 2,283; II. 20,9: *spirant pectora* – Gal. Mart. carm. 2,276; II. 20,15: *maturis fuero cum doctior annis* – Gal. Mart. carm. 12,35–39: *Fata... servate meum... Ioannem... Nam puer et tenero complentur stamine fusi, Nondum maturum desine velle virum, / Ut vobis possit, fuerit cum grandior aevo.*), másrészt a *Ioannes* nevet Janus névváltoztatása (I. 130,1: *Ioannes fuero, Ianum quem pagina dicit*;) után költői műveiben nem használta többé. A lehetséges címzettek közül Galeotto Marzio és Tito Strozzi személye a legvalószínűbb.

A szerző több ízben is hivatkozik saját szövegkritikai észrevételeire, amelyeket a Vatikáni Könyvtár Januskódexeinek vizsgálata során fedezett fel (56,123,29). Az egyébként helyes szövegjavítások újdonságértékét sajnos csökkenti az a tény, hogy Boronkai Iván két évtizeddel korábban már publikálta e szövegvariánsokat.

A tárgyi magyarázatokat, irodalmi elemzéseket átfutva néhány komolyabb tévedést kell korrigálnunk. Az *Aurispae responsio* című Beccadelli-verset (Herm. 2,8) Vadász Géza igencsak elmarasztalja: „Ha elolvassuk Aurispa válaszelevelét Beccadelli epigrammájára, azt kell mondanunk, hogy jobban tette, ha hallgatott... Aurispa közönséges stílusát ízléstelennek érezzük.” (52.), és a szegény Giovanni Aurispát rója meg, holott ezt is Beccadelli követte el, ráadásul nem kevésbé szellemes (még ha kissé drasztikusabb is), mint az előző (*Ad Aurispam de Ursae vulva*) (Herm. 2,7), Ursa tekintélyes bájait (*vulva ampla*) bemutató Beccadelli-gyöngyszem. A *De sua aetate* című önéletrajzi elemeket tartalmazó epigramma (I, 332) harmadik-negyedik sorával (*Septimus accedem, cum flava cucur-*

rerit aestas, / mitior et Phoebum devehet Erigone.) kapcsolatban a szerző az Erigonéhoz kapcsolódó tragikus mítoszt elmesélve rendkívül pesszimista mondanivalót kreál (önkényesen): „A felnőtté érés pillanatában, a szerelmi láz, a sárguló nyár, az öntudatra ébredő ember derűs, lángoló képei közepette tehát egy pillanatra átsuhan a halál sötét árnya is, mintha csak sejtené, hogy – bár 17 éves fiatalember – két év múlva már élete deléhez érkezik el, és korán beköszönt a vég, mint ahogyan észrevétlenül közelít az ősz is a nyár utolsó fellobbanásai között.” (102.) Janus itt pusztán csak arról szól, hogy a tüzes nyári hónapokat (a Rák és az Oroszlán havát) a langyosabb-kedvesebb meleget hozó Szűz hava (= Virgo = Erigone) váltja fel, amelyre az ő születésnapja (aug. 29.) esik. Hasonlóképpen határozta meg Vergilius születésnapját (okt. 15.) Phocas grammatikus (Poet. Lat. min. V. p. 87, 44–46: Consule Pompeio vitalibus editus auris / et Crasso tetigit terras, quo tempore Chelas / Iam mitis Phaethon post Virginis ora receptat.).

Ugyancsak okulásképpen idézem a sokszor túlbuzgó lendülettel-lelkesezéssel kimondott, fölösleges esztétizálások egyikét az *In Blasium pomilionem* című epigramma (I. 128) kommentárjaiból. „A törpéhez írt versében a reneszánsz harmóniaeszmény, a szép formák híveként küzd a deformis (formátlan), a turpe (rút) esztétikai kategóriái ellen, ha azok valamely általa szemlélt természeti jelenségben megnyilvánulnak.” (38.) Az epigrammában Janus javarészt Blasius törpe természetével (*pomilio, nanus*) élcelődik, felhasználva a klasszikus toposzt is (sc. I. 128,4: inter *Pygmaeos* vel *Polyphemus* eris). A csattanó végül is Blasius *púpjára* (I. 128,9: Sed tibi terga tument *putri* deformia *gibbo*) van kihegyezve, hiszen a lakomán váratlanul elhalálozott *Quasimodo-Blasius*nak Janus *Martialis* modorában (vö. 9,29,11–12: Sit tibi terra levis

mollique *tegaris harena*, / Ne tua non possint eruere ossa canes.) ezt kívánja búcsúzóul: „*Terra tibi reliquos quantumlibet ingravet artus, / sit tantum gibbo non onerosa tuo.*” E rekeszizmot kímélő poénról aligha állítható, hogy költője az esztétizálás szándékával követte volna el. Az *In Crispum* című kétsoros (I. 274: *Hispani* ne, quaeso, legas epigrammata *vatis*, / cum mes legisti, sed tua. Crispe, legas) meglehetősen nyakatekert értelmezése („Valahányszor epigrammáimat olvasod, ne a hispániai költőt olvasd bennük, hanem a teődöt. Vagyis verseim olvasása közben döbbenj rá arra, hogy az én epigrammáim nem oly szolgálai utánzatai *Martialis* verseinek, mint a te epigrammaid az enyéimnek.”) (222.) a *Hispanus vates* két epigrammájának (1,91; 2,71) összevetésével még csak egyszerűsíthető lett volna, ám az utána felállított rangsor („Csupán a könyvemben idézett, és jelzettel ellátott, kimutatható kölcsönzéseket véve alapul, az első helyre Ovidius kerül 69 előfordulással. Nyomban utána Horatius következik (57). A korábbi bálvány, *Martialis* az epigrammák összességét tekintve a harmadik helyre kerül, 45 tőle származó, és Janus által felhasznált kifejezéssel.”) mindenképpen korrekcióra szorul, mert csupán Vadász Géza pontatlan filológiai-matematikai számításai, aprólékos szöveg-elemzéseinek hiánya miatt került sor *Martialis* detronizációjára. A valóságban ő mindvégig megmaradt Janus szemében a legjobb (*optimus*), a legszellemesebb (*festivissimus*) költőnek, aki viszont méltán tarthatná Janust legtehetségesebb, legtudósabb követőjének.

Legvégül azokról a patetikus megálapításokról, sommás értékelésekről szólnék, amelyek mindenképpen vitára készítetik az abszolút igazságokkal, irodalmi axiómákkal szemben kételkedő olvasót. Helyreigazításokra ezúttal aligha van szükség, Horatius szavaival élve: „*Ambitiosa recidenda orna-*

menta." – „Újabb jele annak, hogy Janushoz ifjúkorában közel álltak a körénéi filozófiai iskola tanai." (62.) – „E kíméletlen janusi stílusra jó példa..." (65) – „Az epigramma a jellegzetesen janusi, magasrendű iróniát árasztja magából." (65.) – „...a párosodó kutyák lucrētiusi képe [IV. 1201 – *inkább ovidiusi* (ars 2,484) – T. L.] pedig már az elviselhetőség határáig fokozza a szenzuális verizmust." (71.) – „Míg Ady Léda nevét az Adél visszafelé történt olvasatából alkotta meg, félezer évvel megelőzve őt Janus álnévként használta a Léda nevet. Nála azonban többről van szó, mint Adynál, ugyanis névhasználata mögött ott ragyog a görög mítosz allegóriája." (73.) – „Ebben a leghumanistább versben..." (73.) – „A vers a keresztény etika tökéletes tagadása." (80.) – „Csodálatra méltó, hogy a diákköltő – kora ellenére – illúziók nélkül szemléli a sokszor kíméletlen valóságot..." (84.) – „A verizmus, a valóságűség megszállottjaként odáig megy..." (90.) – „A témát a rá jellemző kíméletlenséggel Janus is feldolgozza..." (91.) – „Logikus, racionális elméje nem tűrte a homályt..." (91.) – „A magyar kultúrtörténet büszkeségei közé tartozhat az a tény, hogy Janus négy epigrammájával... megverselte Cicerónak Archias, a költő védelmében elmondott beszédét." (153.) – „Janus, akit felvilágosult nézetei miatt – barátjával, Galeottóval együtt – a reformáció előfutárának szokás tekinte-

ni..." (162.) – „A halott foglalkozásából kiindulva..." (170.) – „érthető ez attól a Janustól, aki a valóság (verum) megszállottja..." (176.) – „Milyen csodálatos finomsággal ötvöződik itt a góttikus poézis a reneszánsz szellemiséggel!" (194.) – „Véresen verisztikus a levél 3–4. sora:..." (194.) – „...a nagy Hunyadi János kis utóda..." (198.) – „Költőnk válaszversében egy szép sorral kezdi epigrammáját, amelyhez, amikor először olvastam, odajegyeztem: Ragyogó sor! Annál inkább kár, hogy nem Janus írta..." (218.) – „Ebből a reneszánsz ékítményekkel terhes firenzei aranybrokátból két helyen is kicsendül az egyéni hang a maga őszinteségével és bensőségességével." (219.) – „Érőteljes kifejezésekkel jellemzi az általa barbárnak talált kulturális viszonyokat, amelyek fényében kissé módosulhat a történészek által kiszínezett kép a magyarországi korareneszánsz méreteiről..." (236.).

És mégis: mondjunk köszönetet e tudós szorgalommal és fáradságos munkával (*doctus et laboriosus*) megírt műért, amelynek olykor túlfűtött sorai-
ból is a janusi költészet iránti szenvedélyes szeretet (*furor et amor*) sugárzik, és ha ez *numquam excidit*, joggal üzenhetjük: *lane pater, tua carmina vivent... nec te venientia saecla tacebunt...**

Török László

* Jelen írásunk az OTKA kutatási szerződés (F 4695) keretében íródott.

ANTIKE REZEPTION UND NATIONALE IDENTITÄT IN DER RENAISSANCE INSBESONDERE IN DEUTSCHLAND UND IN UNGARN

Hg. v. T. Klaniczay, S. K. Németh, P. G. Schmidt. Budapest, Balassi Kiadó, 1993.
80 l. (Studia Humanitatis 9.)

A tanulmánykötet az Irodalomtudományi Intézet Reneszánsz Kutatócsoportja és a Wolfenbütteler Arbeitskreis für Renaissanceforschung közös szervezésében Pécsen 1991 júliusában elhangzott előadások szövegét tartal-

mazza. 1983 óta ez volt az ötödik alkalom a két intézmény keretei között a reneszánszkutatók találkozására.

A kitűzött témát megalapozza August Buck nagytávlatú áttekintése: „Rómaeszmé és nemzeti identitás az itáliai re-